ACC. N:R. 5032

LUNDS UNIV. FOLKMINNES-ARKIV

Landskap: Småland — *Upptecknat av:* John Nilsson

Härad: Uppvidinge — *Adress:* Vindeln

Socken: Åseda — *Berättat av:* Melker Pettersson

Uppteckningsår: 1936 — *Född år* 1851 *i* Raneskruv, Åseda

Uppteckningen rör: Se inneliggande register.

Skriv endast på denna sida!

95 sid.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landskap: ..... *Upptecknat av:* .....

Härad: ..... *Adress:* .....

Socken: ..... *Berättat av:* .....

Uppteckningsår: ..... *Född år* ..... *i* .....

Uppteckningen rör

Register. I

Vårbruket ..... 1.
Redskapen ..... 8.
Potatis /"jorrpen"/ ..... 27.
Rovor ..... 33.
"Insåningen" ..... 35.
Växtföljden ..... 37.
Mossodling ..... 38.
Efter sådden... ..... 41.
Slåttern ..... 48.
Efter slåttern... .... 61.
Skörden ..... 61.

Skriv endast på denna sida!

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Tröskningen ..... 64.

Kröser ..... 72.

Bryta löv ..... 73.

Fälle ..... 77.

Spingestickor ..... 92.

5032
ACC. N:R.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landskap: Småland *Upptecknat av:* John Nilsson

Härad: Uppvidinge *Adress:* V i n d e l n

Socken: Åseda *Berättat av:* Melker Pettersson

Uppteckningsår: 1936 *Född år* 1851 *i* Raneskruv, Åseda.

Uppteckningen rör : J o r d b r u k.

V å r b r u k e t.

Våren räknades i "veker" och ingick den 6. april. Första veken kallades 13. veke, sedan räknades 12 - 11 - 10 o.s.v. Egentligen skulle sådden börja redan i 13. veken, men det var sällan årsgången var så tidig att det gick.

Vårråg.

Blev det riktigt tidig vår, kunde man dock så vårrågen redan i 12 - 11 veke. Det blev förresten en mäkta god råg. Ingen höstråg blev på långa tag så god som den.

Havre.

Havren såddes i 10 - 9 veke, för den kunde sås även om det var ganska surt /fuktigt/.

Skriv endast på denna sida!

2
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Korn.

Vilket däremot inte gick med korn, som såddes i 6 - 5 veke. Eller när jorden blev tjänlig, d.v.s. lagom torr. Av korn hade man två sorter, 2-rada och 6-rada. Det förra, som mest användes till malt och behövde längre mognad, såddes vanligen en vecka tidigare. 6-rada-kornet såddes i mycket större kvantiteter än 2-rada. Det användes till bröd och kunde sås så sent som i 4. veken.

"Blann".

I 9. veken såddes "blann", en blandning av lika delar havre och vårråg. Det skulle bli till bröd.

Man hade inga bestämda sådagar eller såtider. Var och en sådde då det passade honom och jorden.

Hästen användes till att köra gödsel, harv och bult. Oxarna till årder och plog. Man hade inte tämjt hästarna så att de kunde gå för plog eller årder. De sprang ett stycke och stod sedan. Var det nu gott om sten, kunde plogen eller årdret lätt häkta fast och ryckas sönder. Men oxarna gick

Skriv endast på denna sida!

3
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sakta, och fastnade redskapet, stannade de.

Till harven och bulten var det däremot bra med häst. Först och främst gick det fortare än med oxar, och då rörde harven bättre. Ingen risk var det hellre att få någotdera redskapet sönderkört. Bulten rullade ~~äxorx~~ och harven asade över stenarna.

På hösten hade all jord, som skulle användas till sådd, blivit uppkörd. Tegarna ärjades med långa "tag" emellan, just så att broden skyldes på alla ställen. Insåningen / vall / plöjdes med plog. På våren kunde man alltså köra och breda ut gödseln direkt utan föregående harvning eller dylikt.

Gödseln kördes ut på vagn försedd med en "dyngsättra" / se bild /och lades i högar, som omedelbart spriddes ut, eller också spridde man direkt från vagnen. Detta dock mera sällan. Spridningsredskapet var förstås trägrepen. Tung att arbeta med och blev snart slö. Den måste då vässas med yxa.

Skriv endast på denna sida!

4
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Men nu är att märka, att gödselkörning och gödsling på våren var ytterst sällsynt. Förekom knappast annat än till lin och potatis. Till de senare blott om man inte hade tillräckligt med fårgödsel. / Se "Potatis" längre fram!/.

Man gödslade bara till höstrågen men då så tjockt att jorden knappast syntes. Kanske någon enda gång till 2-radakornet, om man ville ha det riktigt bra.

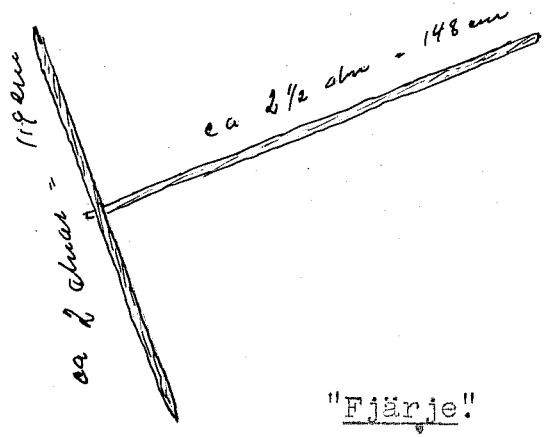
Alltså började vårbruket med en ärjning av jorden. Denna skedde på "tvärs", d.v.s. att man körde vinkelrätt mot de gamla plogfårorna. Om nu inte tegen var allt för smal, för då måste man ju alltid köra i samma riktning. Men i så fall sökte man alltid vända på de gamla plogryggarna.

Harvningen, som även den om möjligt skedde på "tvärs", hade sin egen lilla teknink. Kommen till renen, vände man inte med harv och allt, utan tog bara loss harvekroken /se bild/ och häktade den i andra ändan. Därigenom kom harvepinnarna att

5
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

slitas lika på båda sidorna, vidare slapp man från risken att bryta dem. Var man tvungen att vända harven, måste den lyftas upp. Träharv gagnades hellre än järnharv /med järnpinnar/även sedan dessa kommit ut, för den förra gick lättare.

Före sådden skulle tegen "fjärjas", d.v.s. linjeras upp. Detta skedde med hjälp av ett "fjärje", två T-formigt sammanfogade käppar. Den ena käppen höll man i, den andra raspade i jorden. Den senare var vässad i båda ändarna. Blev den ena slö, vändes "fjärjet" ett halvt varv, och den andre sattes i.

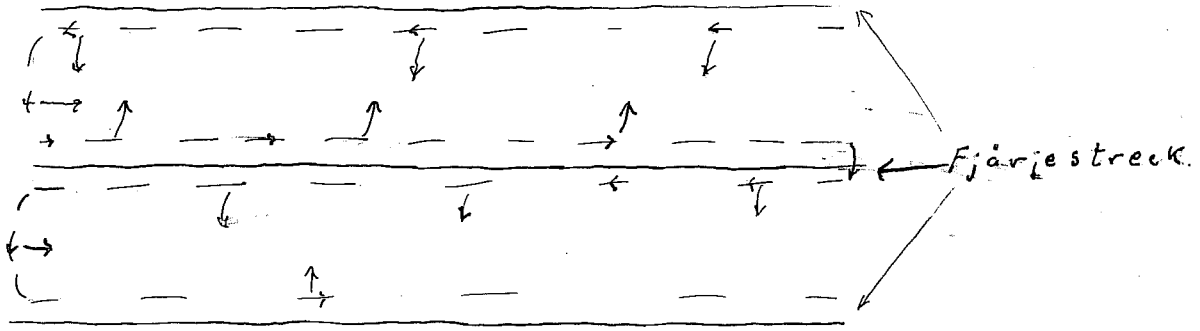

"Fjärje"

Skriv endast på denna sida!

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Avståndet mellan varje fjärjestreck var 3 - 4 alnar, eller så långt som man med två kast kunde nå. Vanligen var man två vid sådden. En fjärjade och en sådde. Hur såningsmannen gick framgår av nedanstående teckning.

På sina håll hade man nog en del kuckel för sig med säden och "såsädingen" /såsköppan/, men vari det bestod, vet inte jag, för här på gården brukades aldrig sådant.

Skriv endast på denna sida!

Säden myllades ner med årder eller, som vi brukar säga, ärjakrok. Havren kunde dock harvas ned ibland med träharv, för han behövde inte komma så djupt. Senare började man även gagna "trebillaårder" och "tiobillaårder" för att mylla ner säd. Nu gagnas mest järnaharven / harv med järnpinnar /.

Innan man bultade /vältade/ skulle tegarna "stinkas". Jord från stenarna skottades av och breddes ut. Kvarliggande säd sopades av och myllades ned med en fällekratta eller räfsa. Likaså räfsades alla renar. Då detta var gjort, bultades tegen och var färdig.

Skriv endast på denna sida!

7
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

8
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Vårråg kunde inte sås på alla ställen /= gårdar/. Det var inte vårrågsjord över allt skall jag säga. Den skulle vara lätt och lucker. Min far brukade så vårråg där han året förut haft potatis, för där var jorden bra myllad och ansad. Men jag vill bara säga, att vårråg var något alldeles särskilt god. Det syntes på den också, för den var jämt gulaktig.

Till korn kunde man gödsla ibland, om jorden var riktigt mager och ~~xxxxxxxx~~ eländig, och om man h a d e gödsel. Höstrågen var alltså den enda gröda, som fick gödsel, men då så pass kraftigt att jorden inte syntes.

Många hade ont om utsäde till rågen, och de brukade då tröska och så av årets skörd. Men det ville inte bli bra. Gammal råg var det liksta.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Redskapen.

Här följer nu en samling bilder över de på föregående sidor omtalade redskapen.

Vagn, liknade den s.k. "träbultavagnen." Här är axlarna av järn. Hjulen har förstärkts genom att borra hål ett stycke

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

in i löten och slå i träpinnar / av hårt träslag skulle de vara/.
Pinnarna i " ôkena" /lastbankarna/ kallas "mallstakar".

Måtten: bredd mellan hjulen 100 cm.
framhjulens diam. 55 "
bakhjulens " 67 "
hjulbredden 10 "
lastbankarna 88 "

Ägare: Hembygdsstugan i Mörtlek.

- - - - - - - - - - -

Ag. E.Jonsson,Gastgöljehult.

Skriv endast på denna sida!

Källkar med "dyngsättra" och "oxadrag".

Det kunde ibland hända, att man körde ut en del gödsel på slädföre, och då hade man "dyngsättran" på kälkar. Men vanligen användes vagn.

"Dyngsättrans" storlek:

längd 265 cm. djup 21 cm.
bredd 62 " De båda sidobräderna är löstagbara.

11
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Trägrep och hemsmidd järngrep.

Järngrepens handtag saknas.

Äg. Hembygdsgården i Mörtlek.

a.

- - - - - -

Fällekrattor.

Båda med järnpinnar. På den större krattan märkes en pinne, som står rakt upp. Man är ej säker på vad den använts till, men tror att den fått tjänstgöra som någon sorts båtshake att rycka undan eventuellt kvarliggande klumpar med.

Måtten: Se nästa sid.

b.

Skriv endast på denna sida!

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Den mindre krattan: Huvudets längd.... 21 cm
Skaftets " .... 111,"
Längsta pinnen.... 12,5 "
Kortaste " .... 10,0 "

Den större krattan: Huvudets längd.... 30 "
Skaftets " .... 133 "
Längsta pinnen ... 15,0 "
Kortaste " .... 7,5 "

- - - - - - - - -

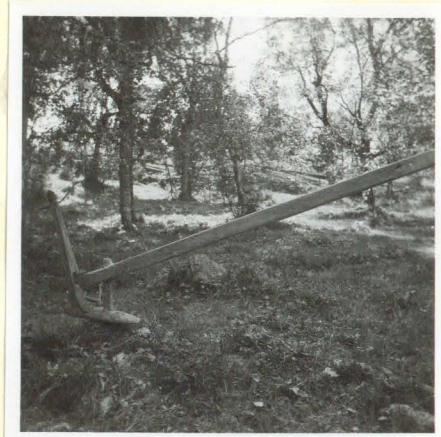
"Ärjekrokar" eller årder.

Här nedan en skiss med namn på årdrets olika delar.

Skriv endast på denna sida!

5032

13
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

a.

b.

Stångårder.

Stångens längd	275 cm.
Myllet	69 "
Öronen	28 "
Benet	85 "

Ag. Emil Jonsson,
Gastgöljehult, Åseda.

Årder.

Stången	110 cm.
Myllet	80 "
Öromen	24 "
Benen	87 "

Detta årder är av relativt ny konstruktion. Tillverkat av ägarens bror någon gång på 90-talet. Obs. djupinställningen. Samma ägare.

Skriv endast på denna sida!

5032

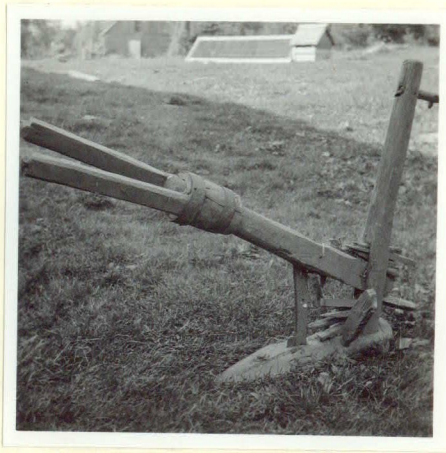
14
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

a.

Årder.

Stångens ..... 73 cm.
Myllet ..... 66 "
Öronen ..... 24 "
Benet ..... 83 "

b.

Samma årder men med stång.

Ägare: Emil Jonnson,
Gastgöljehult,
Å s e d a.

Tillverkat av ägarens bror. Stången, som oxarna drog i, är fastsatt vid årderstången enligt samma system som stången i en vagn. Härigenom blir årdret mera rörligt än när stången var i ett stycke. /Dragstången avbruten./

Skriv endast på denna sida!

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Djupinställningen skedde genom att flytta kilarna. Tog man t.ex. en kil, som satt på stångens översida och satte den på undersidan, gick årdret djupare grundare.

- - - - - - - - -

Skiss med namn på delar i de två följande årdren. Namnen meddelade av Gunnar Karlsson,Mörtlek, Åseda.

Skriv endast på denna sida!

16
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Årder. Ägare: Hembygdsstugan i Mörtlek.

Dräkta	135 cm.	Ingen djupinställ-
Myllet	75 "	ning finnes.
Uppståndaren ...	87 "	
Slån	67 "	
Handtaget	92 "	

Skriv endast på denna sida!

5032

17
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Kupårder. Ägare: Hembygdsstugan i Mörtlek.

Dräkta ..... 128 cm.
Myllet ..... 32 "
Uppståndaren .. 90 "
Slån ..... 64 "
Handtaget .....100 "

Namnet kommer av att det var bra vid kupning av potatis. Men har framför allt använts till att plöja upp tegar på hösten, höstplöjning. Vändskivorna gjorde att man kunde ta långa "tag" mellan varje fåra.

Skriv endast på denna sida!

5032

18
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Plog. Ägare: Hembygdsstugan i Mörtlek.

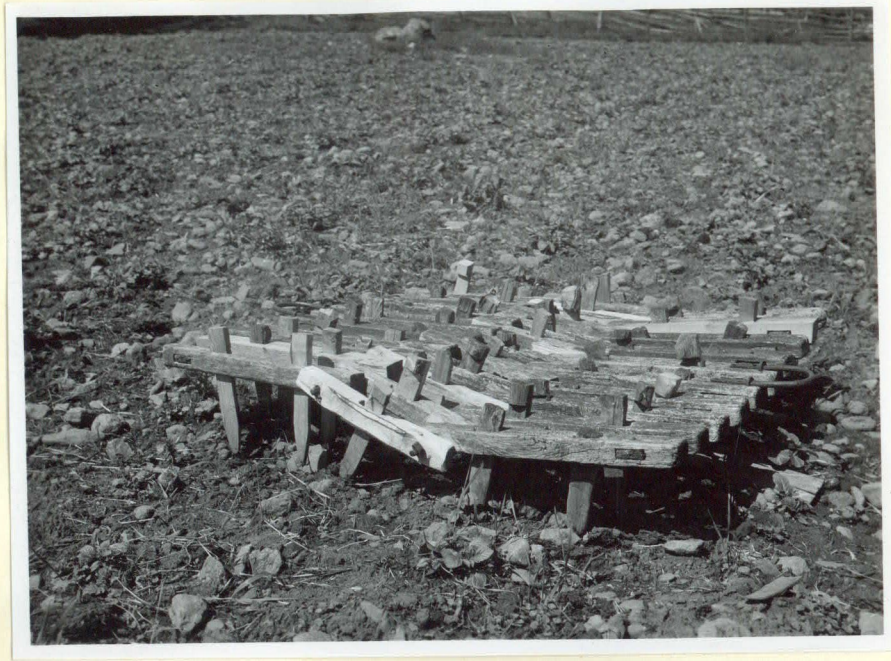
Handtagen 130 cm.
Stången 124 "
Bilens br. 19 "

Lägg märke till att plogens vändskiva kan ställas för olika bredd på plogfåran. Från 18 till 21 tum = 44 - 52 cm. Däremot finnes ingen djupinställning.

Skriv endast på denna sida!

5032

19
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Träharv. Ägare: Fridolf Melkersson,
Raneskruv, Åseda.

längd 140 cm.
bredd 120 "

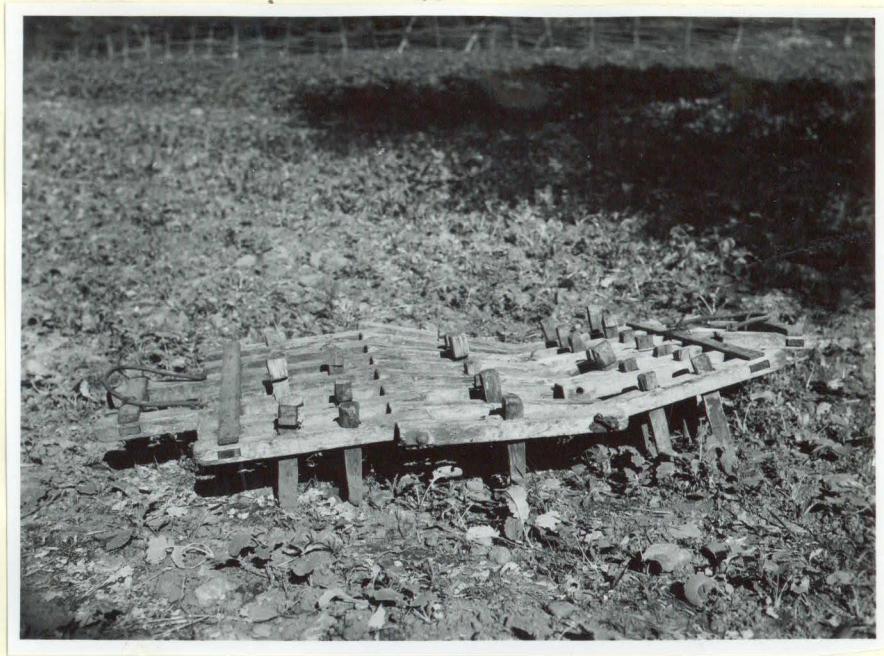
De stycken harven är hopfogad av kallas "harvesbölar". De yttre "bölarna" är 63 cm. långa, de i mitten 40 cm. Pinnarnas effektiva längd 18 cm.

Skriv endast på denna sida!

5032

20

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Träharv. Agare: Fridolf Melkersson,

längd 142 cm. Raneskruv, Åseda.

bredd 120 "

Alla "harvesbölarna" 52 cm. Denna och föregående harv kallades även för "slätharvar". De

Effektiv pinnlängd 18 " slätade till och jämnade ut

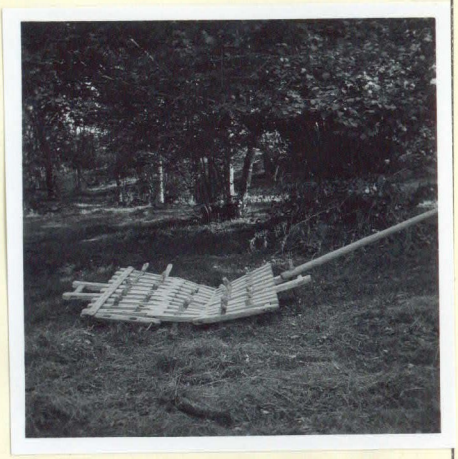
- - - - - - - jorden. Denna harv är av äldre typ än föregående, vilket framgår av draganordningen. Från början helt av trä, nu förstärkt med järnband. På den förra endast järn.

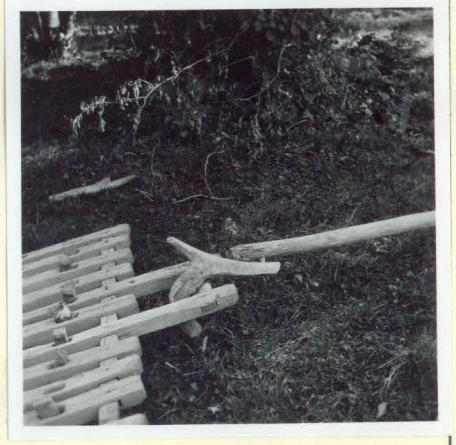
Skriv endast på denna sida!

21
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Träharv med stång. Ägare: Emil Jonsson Gastgöljehult, Åseda.

Detta sätt att förena stång och harv är det älsta man känner på trakten. Senare kom den lösa "harvekroken", som förband stång och harv. Den nedre bilden visar anordningen, dock ej fullt riktigt. I stället för träpinnen hade man en vidja och band ihop stången och kroken. Denna vidja som senare utbyttes mot en järnring, där "harvekroken" medelst en järnkrok häktades, kallades "tisthank."

22
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

H a r v e k r o k a r av olika modeller. Två är försedda med järnkrok att häkta i "tisthanken", den tredje har ett hål och måste alltså bindas fast.
Ägare: Emil Jonnsson, Gastgöljehult,
Å s e d a.

a

Trebillaårder.

b.

Ägare: Hembygdsstugan i
Mörtlek.

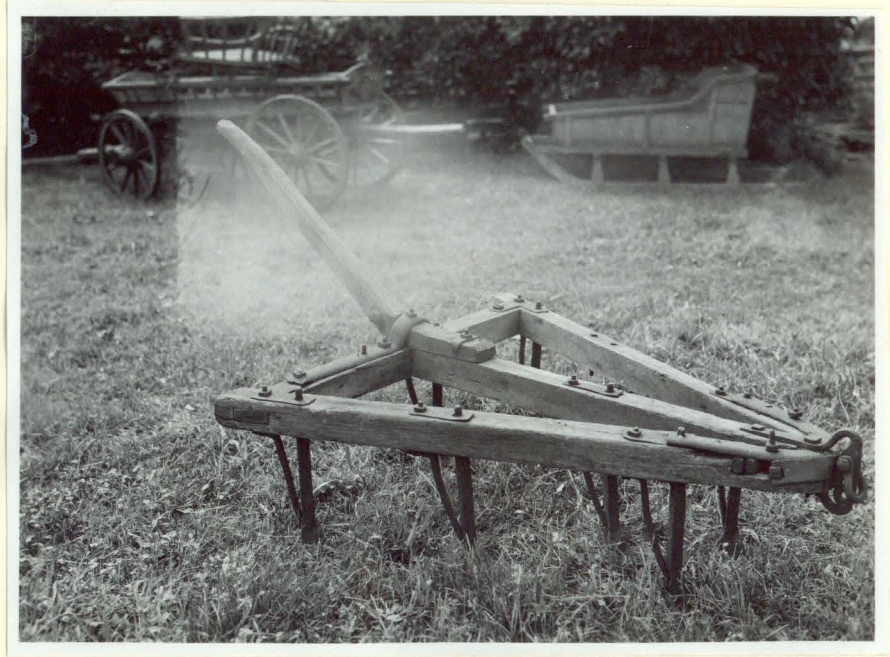
Längd 84 cm
Bredd 94 "
"Benet" 70 "
Billarnas längd 32
bredd 22

Åseda sn
Uppvid. kl.

Skriv endast på denna sida! Se även nästa sid.

23
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Genom att fästa draget högt eller lågt på det uppstående järnet, kunde man få årdret att gå olika djupt. Satte man det längst upp och samtidigt "tråkade" på "benet" /styret/ gick den mycket djupt. Så kunde man dock endast göra på riktigt fin, stenfri jord.

"Klysharv" eller åttabillaårder.

Skriv endast på denna sida! Se nästa sid.

24
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Längd 110 cm.

Bredd 110 "

Pinnarnas längd 29 cm.

bredd 8,5 "

Ägare: Hembygdsstugan i Mörtlek.

Klysharven är en avläggare till trebillaårdret. Båda användes endast till att köra ned säd med. Kommo ur bruk på 1890-talet. De kunde endast användas där det var någorlunda stenfritt. Fanns det mycket sten måste man ha årder /vanligt/.

Skriv endast på denna sida!

25
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Järnharv. Ägare: Fridolf Melkersson,

längd 135 cm. Raneskruv, Åseda.

bredd 100 " Järnharven är ett jämförelsevis nytt

Pinnarnas längd 20 cm. redskap. Började komma till användning

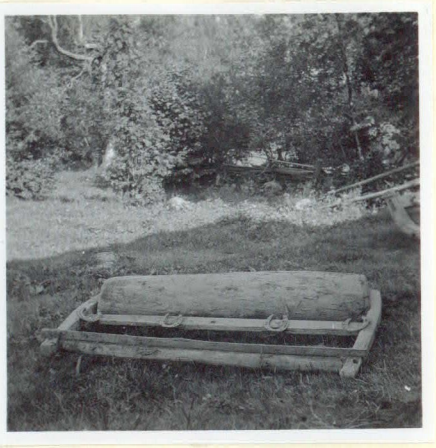
omkring år 1900. Användes endast till

att mylla ner säd med.

Skriv endast på denna sida!

26

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

a.

Bult /vält/ av äldre typ. Ägare:
Emil Jonsson, Gastgöljehult, Åseda.
Längd 135 cm.
Diam. 25 "
Själva bulten är av ek. Det övriga trävirket av björk. De lösa skaklarna ha stuckits under tvärslån där framme och häktats fast i de båda mellersta hästskorna. De yttre hästskorna tjäna endast som förstärkning

- - - - - -

b.

Bult /vält/ av den typ, som nu användes. Samma ägare.
Längd 145 cm.
Diam. 39 "
Samma träslag.

Skriv endast på denna sida!

27
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Potatis / "jorrpenn" /.

Potatisen sattes i 8 - 7 veken. För det mesta i 8. Man fick inte sätta för många år å rad på samma ställe, för då ville den lätt skämmas. Vanligen sattes potatisen där man året förut haft höstråg. Där var ju jorden kraftigt gödslad och lucker. Något som måste till om potatisen skulle bli bra.

Jorden bearbetades på vanligt sätt. Den höstplöjda, ärjade, marken ärjades en gång, harvades och var klar för sättning.

Ingen gödsel /vanlig/ breddes ut och kördes ner. Man hade fårgödsel i stället och den ströddes direkt i fåran vid sättningen. Fårgödseln var så torr och fin, så potatisen skämdes inte. "Katig" /bra, kraftig/ var den också, och man behövde inte strö ut mycket!? Hade man inte fårgödsel, måste ju vanlig kreatursgödsel användas. Den kördes då ut, breddes och ärjades ner på vanligt sätt; som vid sådd.

Vid sättningen hjälptes man åt fem personer. Helst, det

28
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

kunde ju gå med både fler och färre. En körde årdret med oxar, tre satte och en strödde ut fårgödseln. De som satte hade ett litet ämbar eller korg, som de fyllde för varje satt fåra. Fårgödseln var utkörd i högar, som lågo på beräknade avstånd från varandra. Den som strödde ut den hade en enekorg, som han "skätte" ur./ gjorde små knyckar med korgen, så att gödseln hoppade ur/.

Man satte i varannan fåra, och potatisen plöjdes ner så djupt, att ingen krattning eller dyl. behövde företagas för att få den täckt.

När den började komma upp, tog man en slätharv /träharv/ och harvade "igen", d.v.s. slätade till och jämnade ut plog-ryggarna.

Då kålen /blasten/ blivit fots-lång, kupades med ett årder. Samtidigt plockades en del större ogräs bort. Med händerna. Oxarna gick inte fortare än att man gott han med detta.

Skriv endast på denna sida!

29
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Efter kupningen måste man gå och "se över". Hade något stånd blivit nermyllat, kravsades jorden undan så det kunde växa.

Blev det mycket ogräs, kupades än en gång längre fram på sommaren i annat fall inte. Någon hackning förekom inte.

Sättpotatisen tog man upp så där en 14 dagar före sättningen. Den fick stå i köket och mälta.

Den 9 - 10 sept. var det markanad i Nöbbelöv och Nottebäck, och då fick man börja skära av potatstjälkar och ge korna. Det hade man liksom till ordstäv. Man skar av dem med en skära eller ännu vanligare med en "rispbit" /skära,gjord av en gammal lie, att hugga löv med. Se art. "Bryta löv"/. Man skar ett fång till var ko. Det var de så glaa åt. Potatisen var ju fullväxt vid den tiden, eller ansågs vara det, så den gjorde det inget. Men ibland kunde blasten vara frusen redan i början av september, och då ville inte korna ha den.

30
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Upptagningen började i mitten av september. Man grävde med vanliga potathackor och tog tog den i potatkorgar.

Potatkorg. Äg. F. Nygren, Hyltekvarn, Åseda.

Skriv endast på denna sida!

31
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Sluttade marken måste man börja uppe på backen och gå utför. Detta för att få jorden upp på backen, där den var grundast. Med det sättet hittade man potatisarna bättre också. Gör man som nu för tiden, går uppför backen, är det så lätt att gräva över dem. Men bekvämare är det ju.

Potatkorgarna bars hem, om det var nära, i annat fall tömdes de i en dyngsättra och kördes hem. I källaren hade man en glugg och i den en ränna, gjord av runda käppar med ungefär en tums mellanrum mellan varje. Då potaterna rullade efter rännan, skakades jorden av och rann ner på marken.

Den älsta potatsort, jag minns, var den "långa blå". Men de var så stärkelserika att de skämdes och måste därför till sist överges. I stället tog man den "franska" /rund, vit/. Den kom för en 60 - 70 år sen och var mycket "katigare" /bättre/ fast inte så stärkelserik. För en 10 - 15 år sedan fick vi den "amerikanska" /"Up to date" ?/. Den är röd och mogna mycket

Skriv endast på denna sida!

32
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

fortare än den franska men är inte så god.

Far brukade ibland köpa och sätta en potatsort, som var alldeles svart /?!/. De var förskräckligt goda men så stärkelserika, att de skämdes bort fram på vintern. Han köpte dem på torget i Årsta /=Åseda/.

Skriv endast på denna sida!

33
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Rovor.

Rovor sattes aldrig på åkern utan endast på fälle. Man rev då upp en rand i askan med en potathacka, satte frö i och bösade över. De behövde varken gallras eller rensas. Man var rädd om fröet och sådde tunnt, och inget ogräs blev det på fällorna. Ingen ohyra, som det nu är så gott om, fanns heller.

De fick stå utan ans tills på hösten, då de togs upp. Kålen /blasten/ frös ofta, i annat fall fick kreaturen den.

Jag har aldrig ätit så goda rovor, som de vi fick på fällorna. De blev så "katiga" /bra/ och saftiga och söta. De förvarades i potatkällaren.

Skalades och kokades och kunde ätas till vilket mål på dagen som helst. Rovor och havrabröd var det enda man fick äta så mycket man ville, och det var ju inte set sämsta.

Den sort som användes här var "kringleta" /runda/ och en smula röda ovan jorden. / Av beskrivningen förefaller det

34
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

som om det här gällde kålrötter, men sagesmannen påstår bestämt, att det var rovor. "Kålrötter är någe annat"/.

För de fattiga var rovorna en viktig mat. På morgnarna, innan de började tröska, tog de sig en rovbit och ett stycke havrabröd. Det fick de reda sig med från klockan 2 till klockan 6. Och för många var det då att äta rovor och bröd igen.

Skriv endast på denna sida!

35

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

"Insåningen" /vall/.

"Insåning" d.v.s. sådd av gräsfrö har förekommit här så länge sagesmannen minns. "Klöderfröet" /klöverfrö/ köptes på marknaden i Åseda, där det såldes av andra bönder, som lät klödern mogna. Det var bönder, som bodde i närheten av någon kvarn eller bäck, där man hade eller kunde sätta upp klövernötare, "ta bort sugera".

Som skyddsäd användes havre. Fröet såddes sedan havren blivit nermyllad. Bultades ner vid den ordinarie bultningen.

Ibland sådde man gräsfrö även i höstrågen. Det skedde på våren, då rågen blivit så där fots-lång. Här kunde man ju inte "fjärja" på vanligt sätt. I stället lade man ut rågstrån /trösk-ade, vita/ som fjärjelinjer. Utan fjärjelinjer gick det inte. Då riskerade man dubbelsådd, och det var slöseri med fröet. Här kunde man ju varken bulta eller harva utan fröet fick gro ändå bäst det kunde, och nere i rågen var det lagom "surt" /vått/, så det blev bra grodd.

Skriv endast på denna sida!

"Insåningen" fick aldrig stå mer än ett år. Efter första höskörden plöjdes den upp med plog, och fram på hösten, 26 - 27 aug. såddes höstråg där. Till denna gödslades kraftigt, så att jorden helt täcktes. Gödseln kördes ner med ärjakrok. En slät-harvning företogs, och sedan såddes rågen. Myllades ner med årder och bultades på vanligt sätt.

36
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

37
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Växtföljden.

De vanligast förekommande växtföljderna var:

I

Insåning /=vall/
Höstråg / med gödsel/
Korn /ingen " /
Havre / med gräsfrö/

II

Insåning / = vall /
Höstråg /med gödsel/
Potatis /med fårgödsel/
Vårråg /ingen gödsel/
Havre / med gräsfrö/

III

Insåning
Höstråg / med gödsel, och sådd av gräsfrö på våren/

IV

Insåning
Höstråg /med gödsel/
Korn /ingen " /
Havre / " /
"Öde" = träda
Höstråg / med gödsel, och på våren sådd av gräsfrö/

Skriv endast på denna sida!

38

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Mossodling.

Min far var den förste här på orten som började odla mô̂ssar, och det är nu omkring 75 år sedan.

Det hörde många mossar till det här hemmanet, och dem lät han dika ut och flåhacka.

Hackans bredd 23 cm.
längd 24 "
Skaftets längd 85 "

Mô̂sahacka. Ag. Fridolf Melkersson, Raneskruv, Åseda.

Skriv endast på denna sida!

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Torven brändes upp och sedan såddes havre i askan. Han lejde för allt arbete. Betalningen för att flåhacka ett skäppeland / 16 fagnar i fyrkant. 1 fagn = 3 alnar/ varierade mellan 7 och 8 kronor.

Var mossen riktigt dikad och torr, kunde torven efter någon tid brännas direkt där den låg på marken. I annat fall måste den kuvas.

Kuvningen tillgick så, att man bredde ut allt bråte /stubbar och stockar, som legat i torven/ så yvigt som möjligt och lade torven på. Då blev både den och bråten torr, och vid bränningen brann allt upp. Arbetet xixax med kuvning och bränning ansågs motsvara flåhackningen och betalades lika.

Att bränna mossar var betydligt enklare än att bränna fälle. Här blev det inen stor eld. Torven bara låg och pyrde. Man måste förresten tända på flera ställen, för att inte bränningen skulle ta allt för lång tid. Ingen risk var det heller

40
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

att den underliggande torven skulle fatta eld. Den var så sur /fuktig, våt/ så.

I askan, som breddes ut med en räfsa, såddes havre, och denna myllades ner med en fällekratta. Trots dikningen var det nämligen för surt för att köra med häst eller oxar. Även bulten drogs för hand.

På sanka mossar gör man på samma sätt än i dag. Man krattar ner säden och drar bulten. Arjning och harvning utföres medan tjälen ännu sitter i marken.

Samma mosse brändes bara en gång, sedan fortsatte man att bruka den på samma sätt som vanlig åker. De första åren, medan ännu askan fanns kvar, växte det bra, men sedan blev det sämre och sämre. På många av mossarna börjar nu stenar att sticka upp, och där växer nätt och jämt inget.

Skriv endast på denna sida!

41
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

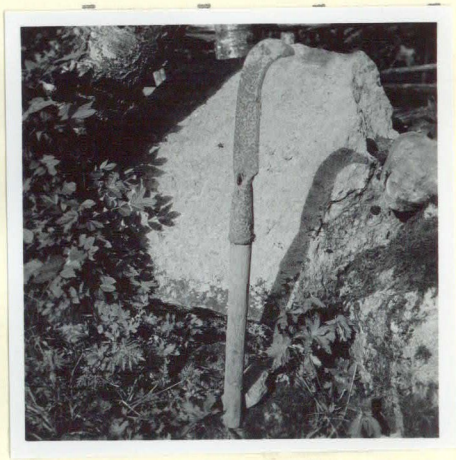
Efter sådden .....

Efter sådden gick man ut i skogen med buskaknivar och "rukade". Höggs ner enebuskar först och främst, men även andra. Detta för att få bra bete. De bästa "riskades" upp /kvistades/, och av dem togs de rakaste och finaste till gärdesgårdar, resten till ved. Veden "restes" för tork. D.v.s. att man av de längsta stockarna lade ett "korsres" på en stubbe och i detta staplades sedan fullt med bråte./käppar o. dyl. /.

\- - - - - - - - - - - -

Buskakniv. Äg: Emil Jonsson,
Gastgöljehult, Åseda.

Skaftet 46 cm.
Kniven 40 "
Dess br. 5,5 "

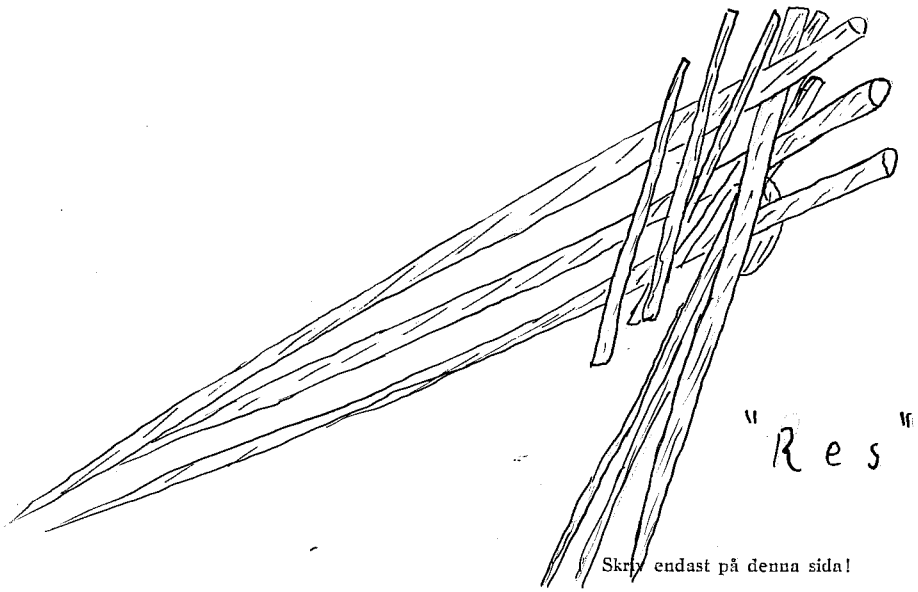

Denna kniv är av äldre [illegible] skaft och relativt smalt blad. De knivar som nu tillverkas och begagnas

Skriv endast på denna sida!

42
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Denna kniv är av äldre typ, med långt skaft och relativt smalt blad. De knivar, som nu tillverkas och användas, har kort skaft, ca 25 cm. och nästan dubbelt så brett blad med tyngdpunkten flyttad mot dess spets. Härigenom blir de lättare att hantera och stöter mindre. Nu kan man köpa buskakniv hos vilken järnhandlare som helst, men förr måste de beställas hos smeden, som inte smidde på lager.

"Res"

Skriv endast på denna sida!

43
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Så var man snart framme vid midsommaren, och 8 dagar efter den skulle slåttern börja. De dagarna gick till att rusta upp slåttartygen. Räfsepinnarna var gjorda på vintern, en hel kappe full. De var av "rönne", för det var segt och starkt. Så var det bara att slå i, då det behövdes. Räfsans delar kallades / och kallas / "käl", pinnar och räfseskaft. "Kälen" är av "birke" /björk/ och räfseskaftet av gran.

\- - - - - - - - - - - -

Räfsor. Äg: Emil Jonsson,

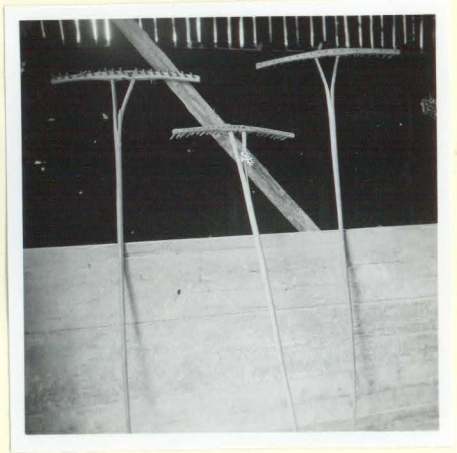
Gastgöljehult, Åseda.

Måtten på den största räfsan:

"Kälen"	64 cm.
Räfseskaftet	170 "

Den minsta:

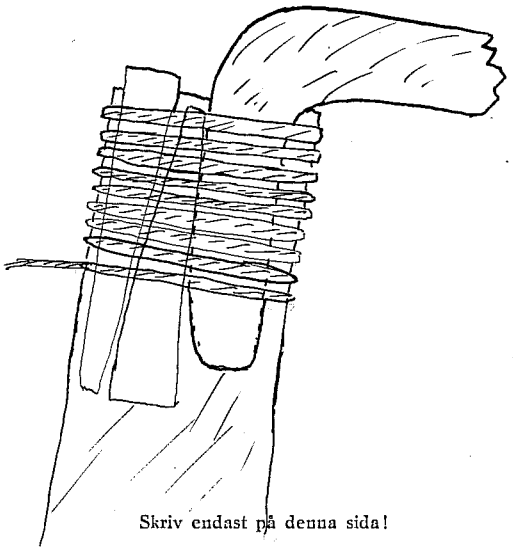
"Kälen"	62 cm.
Räfseskaftet	150 "

Skriv endast på denna sida!

44
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

"Liarv" med "kaggar" snickrades också på vintern, men liarna bands inte fast förrän dagarna innan slåttern. Man band med "liatåtar". Därtill tog man "vieslydjor" /videspön/, omkring en tum i storändan och så långa som de var växta. De täljdes tunna och kunde sedan lindas hur som helst utan att brytas. Man började linda nere vid lien, så varv efter varv kring ~~kxxx~~ "lielåret" och arvet. För att lien skulle sitta riktigt fast kilades den med "liesticker". Se skiss.

Skriv endast på denna sida!

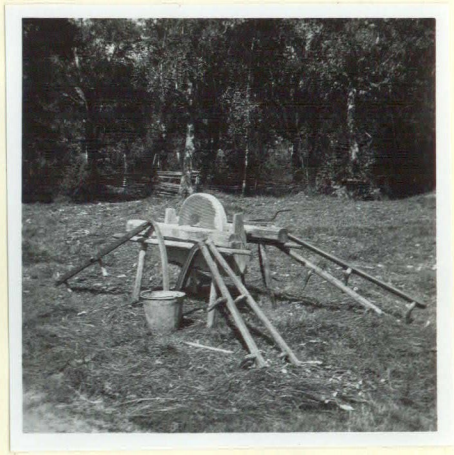
45
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Liarvet var av lätt trä, "ale" /al/ eller "äspe" /asp/. För det mesta av al, för asp ville lätt "slå" sig / bli skev/. "Kaggarna" skulle vara starka, och man tog "birke" /björk/. Liarna slipades på slipsten. Då man gick till ängarna, hade man med ett litet "slipe" /slipsten/.

- - - - - - - - - - -

"Slipe". Agare: Emil Jonsson,
Gastgöljehult, Åseda.

Man har samma sed än i dag, och denna bild är tagen ute på Jonssons äng.

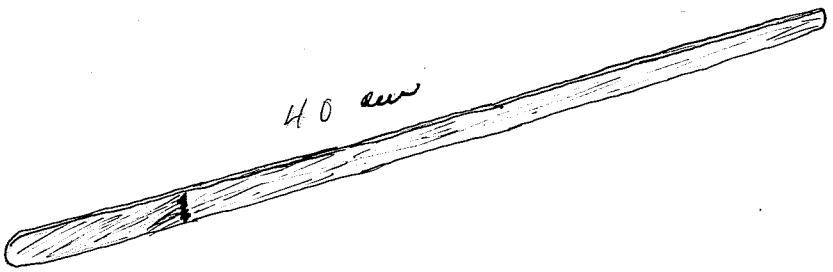

Skriv endast på denna sida!

46
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Till att hålla lien vass med mellan slipningarna användes en "raspa". Den var av eke. Endast slätt trä i vanliga fall. Men slog man där det var stenigt, och lien alltså var svår att hålla vass, ändvändes en särskild "rasp". Aven den var av eke, men på träet hade smetats en deg, gjord av tjära och "slipstenagry". Slipstenagryet fick man genom att "bösta" /slå/ sönder gamla, uttjänta slipstenar.

Med en sådan raspa kunde man få lien mycket vass, och den "höll" sig längre, d.v.s. behövde inte slipas så ofta.

Raspa.

Skriv endast på denna sida!

47
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Liasmeder fanns det gott om. Inte mindre än 6 bara här i trakten kring Åseda. Goda liar gjorde de alla. I Åseda var det en som hette Spångberg och hans måg Redospeng /?/. Katiga /bra/ liasmeder, som for omkring på marknader och sålde sina liar. Så hade vi Peter Sme´ i Mörtelek och han s son Axel, som nu är på försörjningsinrättningen /ålderdomshemmet/. Ja, han betalar för sig. Han skulle bo hos sin dotter, men där blev inte gott, och då flyttade han. Han, Axel, var i sina yngre dar ända upp till - ja, jag tror det var Dalarna och lärde sig ett nytt sätt att göra lien vass. Och han var en katig sme´. Så var det en som kallades Johannes på Lia, i närheten av Kutteboda, men han var nog mest odujlier.

Skriv endast på denna sida!

48
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2/

Slåttern.

Slåttern började som ~~xgk~~ sagt 8 dagar efter midsommær, och det vær med att"ta av kring husen". Sedan slog man "klödern" på "insåningen" /vall/. Man började med solen och höll på tills en timme efter den gått ner. På "insåningen" gick man efter varandra och slog redia "stråk". Då lade höet sig ~~xxkxxmgxx~~ i strängar, och ~~ä~~n sådan sträng kallades en "skar". De breddes ut med räfsor av kvinnfolken och fick liga ut 2 - 3 dar, då det var "kuvetorrt". Det hävdes då i "kuvor" /stackar/, och det skedde på olika sätt. En del bara "hackade fågnar" och lade upp en snygg och tät hög, andra satte ner krakstörar och krakade det. Var det regnigt och jorden sur, kunde man lägga ett par klumpar eller annat bråte ~~xxmxx~~ till botten på kuven.

Höet fick ligga 1 - 2 dagar i kuve, om det var vackert väder. I annat fall tills det "blåste upp". Vräktes då ut en smula och luftades upp på morgonen, när jorden blivit "avdaggad".

Skriv endast på denna sida!

49
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Fick ligga ute till eftermiddagen, då det kördes in med häck och vagn. Kvinnfolken hävde i häcken och den som körde stampade.

I min allra tidigaste ungdom gagnades inte vagn utan ett åkdon, som kallades för "kryp". Den liknade en kärra, alltså med endast ett hjulpar. Men den var dum. Slängde och dängde för minsta tuva, och den som stampade blev nära på sönderskakad.

Ute på ängarna var det ju mindre med hö, och där kunde man inte slå några "stråk". Det blev bara att gå och hacka. Kvinnfolken räfsade ihop höet i "breer" och de fick ligga från en dag till den andra, då de "strängades". Det var på morgon, sedan jorden blivit "avdaggad" ,"ådaggad". Man hade en räfsa och tog "lite till likes" och vände. Det blev då liksom strängar. Kördes in på kvällen på vanligt sätt.

Då man slog i ängarna, följdes inte männen och kvinnorna dit på morgnarna. Männen gick så de skulle vara där och börja slå som solen gick upp. Kvinnfolken gorde undan i lagårn först

Skriv endast på denna sida!

50
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Kryp.

Ag. Hembygstugan i Mörtlek.

Häcken rekonstruerad. Men felaktigt. Skall vara lika bred i botten som upptill. Gick utanför hjulen, som ~~xxxxx~~ byggdes över.

Hjulens diam. 76 cm. Navens längd 29 cm.

" bredd 6 "

Bredd mellan hjulen 102 cm.

Skriv endast på denna sida!

51
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sedan gjorde de i ordning maten till "davar",middag och "meraftan", som de tog med sig. Frukosten åts innan man gick ut på morgonen, "davaren" kom kl. 9, middagen kl. 1 och "meraftan" vid 5 - 6-tiden. Det var som det passade sig och såg regnlikt ut, då man skulle köra in höet. Det var förresten xxxxx samma mat till alla tre målen. Kokta potater, sill eller fläsk, sur mjölk och bröd. Kvällsmaten åts, då man kom hem.

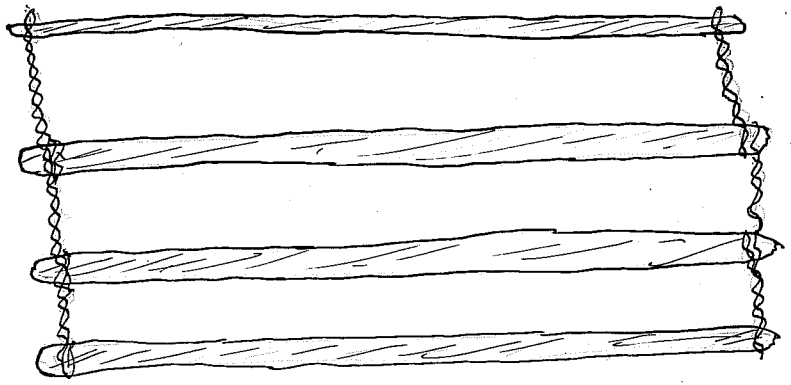
Sist av allt tog man sjöslättern. Vi har en göl här, där det förr var så "katigt" /bra/ med vass. "Leavass" kallade vi den, och kreaturen var så glaa vid den. "Leavass" = fräken. I den gölen tog vi 15 - 20 häckar varje år. Var det mycket vatten, hade vi en eka, när vi slog. Liarna sattes på långa skaft, och två man, en i vardera ändan av ekan, skar med dem och "drog på sides". / Högg i med lien, och samtidigt som vasser skars av drogs ekan fram./ Ju mer vatten ju mer xxxxxx och bättre vass.

Skriv endast på denna sida!

52
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Det gick någorlunda bra att få av den, värre var det att ta upp den. Vi hade en flotte, som var gjord av fyra "trinnor" /stänger/, omkring 12 alnar långa och hopbundna med trävidjor.

Flotte

Vassen lastades upp på flotten med grepar - man stod i ekan - och man kunde ta ett par häckar åt gången. Flotten sjönk ju ner, men det gjorde ingenting. Lasset togs på släp efter ekan och roddes till ~~xxxxxxxx~~ ett ställe på stränden, där det var tvärdjupt. Här tog man greparna och kastade upp det på "slaavallen" /slåttervallen/, som var torr, och där fick det

53
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ligga och torka. Här fanns också ladan, "kärraladan" som vi kallade den. Den var gjord av "klumpar" /runda stockar/ och täckt med takve´. Takveden var gjord av fin och slät tall eller gran, som kluvits i omkring 2 tum tjocka bräder. Under den hade man ett "läkt" av "trinne" /runda stänger/ jämt ihop. Takveden låg alldeles lös. Brädernas nedre ända stödde sig mot "hammerstocken". Uppe på åsen lades kort ve´ "tvärtom" /tvärsöver/, och längs den =åsen en lång bräda med en sten i vardera änden. Dörren till ladan var av "vrångel", bräder, som ~~xxxxxx~~ staplades på varandra i en fals, urhuggen i stockändarna. Ladan stod på hörnstenar eller, om det var mycket sankt, grova stockar.

En del försökte flotta vassen utan "trinnor" d.v.s. flotte, men det var svårt. Ute på djupt vatten ville ju vassen fara åt alla håll.

Var det lite vatten, måste man gå och slå "redit" d.v.s. på vanligt sätt utan båt. Men det var så sankt, så man kunde

Skriv endast på denna sida!

54
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

"Kärralader", "ängslader" eller "klumpalader".

Två olika typer. Den ena fotograferad två gånger. Ena gången för att visa den ängstyp, där den står. Här har förr varit sankt, men nu dikat. Takvden har blivit ersatt med "sticker".

a.

b.

c.

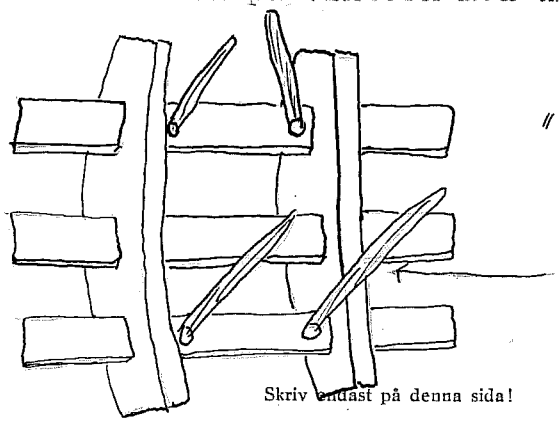
Skriv endast på denna sida!

55
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

inte gå där på vanligt sätt, utan måste binda "skarböjar" på fötterna. Byxorna kavlades upp så högt man kunde och inga skor eller strumpor hade man. Vattnet gick en ända upp till aschålet och man blev så skav och sliten på benen. Snusdosan fick man ha i mössan eller hatten, eljest blev snuset blött.

Även nu flottades vassen. Man drog ut den på någorlunda djupt vatten. Sköt ut den med räfsan. Ute på det klara vattnet lastades flotten och drogs iväg på samma sätt som förut. Genom att flotta vassen blev den tvättad ren från "vese" /gyttja/. I annat fall blev kreaturen "ömtänta" /fick ont i tänderna/.

Höet kördes hem på vintern med drög och häck.

"skarböje"

remmar att binda fast foten.

Skriv endast på denna sida!

Efter åre veckor skulle slåttern vara färdig. Nu håller man inte på mer än i fjorton dagar. Men så har de ju maskin nu och tar "klödern" med. På sina ställen skulle de nog ha en liten fest sista dagen, men det har då aldrig brukats här på gården.

Skriv endast på denna sida!

56
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

57
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Gamla seden att börja slåttern kring husen lever kvar. Här en bild av första slåttardagen hos Fridof Melkersson i Raneskruv, Åseda. Sagesmannes son.

Skriv endast på denna sida!

58
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Slåtteräng i Raneskruv, Åseda ett par dagar före slåttern. Sank mark och bra gräs med prästkragar och "slåttragubbar" /hästfiblor/. På mindre gårdar tages än största delen av höet från sådana ängar. På den odlade marken har man säd.

Skriv endast på denna sida!

59
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Bild av Kållesjön, Åseda, där man även nu slår vass. Den sanka marken, "maden" och den långgrunda botten med vassen synes på andra sidan sjön. Tyvärr inföll ej slåttertiden ~~under~~ medan jag vistades på trakten.

Skriv endast på denna sida!

60
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Tre ägare och tre olika sätt att torka höet. I förgrunden "kuvar" med "kuvestake", till vänster vanlig "kuve" och till höger hässjor. Det älsta sättet att bygga upp hässjor var att sätta upp störar två och två, binda med björkkvistar band mellan dem och lägga stänger på. Nu har man mest bara en stör och i stället för stänger ~~skåx~~ järntråd.

Skriv endast på denna sida!

5032

61
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Efter slåttern.....

Mellan slåtter och skörd plöjdes vallar och gjordes i ordning för höstrågen, som såddes 25 - 26 aug. Hade man fälla, brändes den, röddes av och såddes. Så var det att gno en 6 - 7 - 8 tunnor enebär. För det blev så bra enebär på de gamla fällorna. / Se Nygren i Sjömilan berättelse om "Gno enebär"/. Där man "ruskat" på våren, gick man nu och "rätade" upp veden, d.v.s. lade den i "res". Och så var det att göra i ordning slåttartygen för den kommande

Skörden.

Fram mot Olovsmäss började rågen bli färdig. Den togs med lie så länge jag minns tillbaka. D.v.s. här på gården, på mindre ställen gagnades skära ända fram mot 1900. Här hade vi skära bara då kornet låg riktigt hårt.

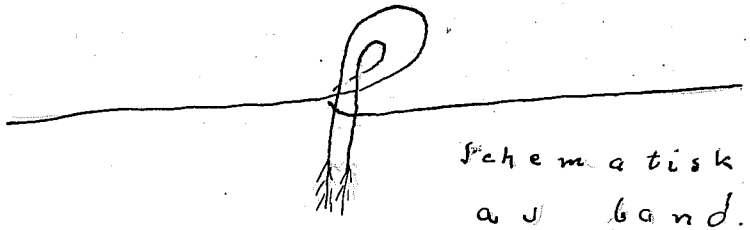
Till korn och havre, kortsäd, måste man ha en "flykt" på liarvet. Men inte till råg, för han var så lång och tjock,

Skriv endast på denna sida!

62
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

så han föll efter bra ändå.

Kvinnfolken tog upp och band. Somliga bara tog upp - om det var en "katig" /duktig/ slåttare - och en pojke band. Bandet togs av säden, Till rågen och havren, som var långa, togs "stråband" eller "stråaband", men till kornet måste man göra band av två strålängder. Det gjorde man så, att man tog två handfullar, ~~xxxxx~~ lades axen ett stycke om varandra och slog en sorts knut.

Schematisk bild av band.

Mot kvällen hjälptes man åt att sätta upp "rökar". Det var 16 nekar råg i en "röke",därav 4 "hattanekar", och 18 nekar havre eller korn, därav 6 "hattanekar". Säden fick aldrig ligga utbredd på tegen över natten. Då arbetade man hellre långt

63
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sedan det blivit mörkt på kvällen. "Rökarna" fick stå ute i 8 dagar, då de beräknades vara torra, men ibland fick de ju eller rättare ~~xxx~~ sagt måste de stå ute längre. /Hur "rökarna" sattes upp står beskrivet under "Fälle", samma sagesman/.

Då de kördes in, hade man höhäck och vagn. I botten på häcken lade man ett laken för att ta upp "smôlsäden" / det som rann ur axen/. Man kunde ta 8 - 10 rökar i ett lass. En stod uppe i häcken och lade till och stampade redigt. Axen lädes inåt. Framme vid logen kastades banden in genom gluggen. Där inne stod en och ~~xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx~~ sände upp med en "sännetjuga", medan två andra lade till uppe på traven, som blev ända upp till taket.

218 cm 9 cm 6 cm

"Sännetjuga."

Skriv endast på denna sida! Ag. Emil Jonsson, Gastgöljehult.

Småland
Åseda sn
1936

5032

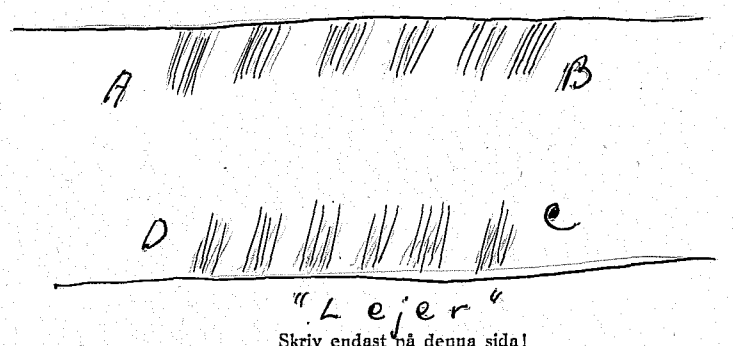
John Nilsson
Tvärdelen

64
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Tröskningen.

Och såsnart säden var inne blev det ett hundans arbete med tröskningen. Det var inte roligt att börja klockan 2 och 3 på morgnarna och slå med slagan till sena kvällen. Men det måste man om man ville hinna 22 "travar", som var dagsransonen. / 1 trave = 24 nekar/. Med "småsäd" / havre och korn / gick det rätt bra men ville man hinna lika mycket råg, fick man slå jämt.

Slagtröskningen gick till så här: Man ~~xxxxx~~ lade ut 12 nekar, 6 vid varje långsida av logväggen, med axen ut. Detta kallades ett "lejer". Banden togs inte av utan drogs bara en smula ut åt axen.

"Lejer"

Skriv endast på denna sida!

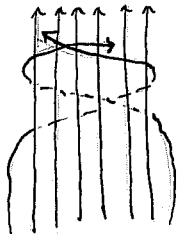
65
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

De fyra tröskarna ställde sig mot varandra två och två och började slå på toppen av kärvarna. Ena laget började vid A, det andra vid C. Sedan flyttade man från A till B resp. C till D och gick tillbaka över stubbändan för att sluta vid mitten av banden. Detta kallades att slå ett "tjyng". Så tog man och vände 3 nekar var, och samtidigt revs banden av. Axen var även nu vända ut mot logen. Så fick det ett "tjyng" igen på samma sätt. Så vände man på "lejret" igen. Denna gång genom att sticka slagskaften under toppändan och vippa över, så att axen kom att liga mot väggen.Ännu ett "tjyng" och lejret skulle vara färdigt. Men kände husbonden ett endaste korn i axen, så fick man vackert vända det igen och slå ett "tjyng" till. Och halmen /på korn och havre/ blev så små så små, särskilt när det var kallt.

Men när det så äntligen var färdigtröskat, tog man "skäktetjugor" ock "skäktade", "skäkte" upp halmen. Var

66
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

det nu råg, man höll på med, så skulle den ju bindas i "bukor". Den ene tog då tjugan under sin del och vippade över till den andre, som ordnade bukan, nere på golvet. Den förstnämnde ryckte ut ett band ur toppen på bukan, höll det med ena handen, med den andra höll han tjugan, som han stack under bukan och lyfte upp. Så togs bandet under och mannen n:o 2 band. Då den var bunden ~~xxxxxxxxxxxx~~ restes den upp och "svansades" genom att man snodde samman några av de yttre toppaxen.

Schematisk bild av toppband på halmbuka.

Bukan slängdes undan och ~~mmm~~ med en neke sopades dråsan mitt på log-golvet. Sedan var det att lägga ut ett nytt lejer.

Korn och havre, "småsäd", kärvades inte utan hävdes bara undan med "skäktetjugan" sedan det var skäktat.

Skriv endast på denna sida!

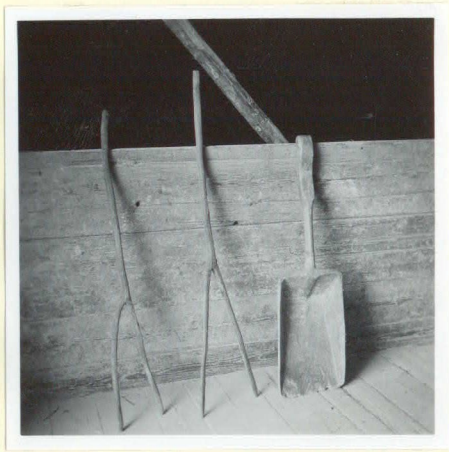
67
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

En del brukade "banka" rågen mot logbalken, men det gjorde inte vi, för det blev se ledsamt att tröska sedan. Man fick ju nästan inget. Men småbönderna, som hade ont om utsäde till höst-rågen var ju tvungen att banka och torka genast rågen kom in på logen. De skulle ju ha "säaråg".

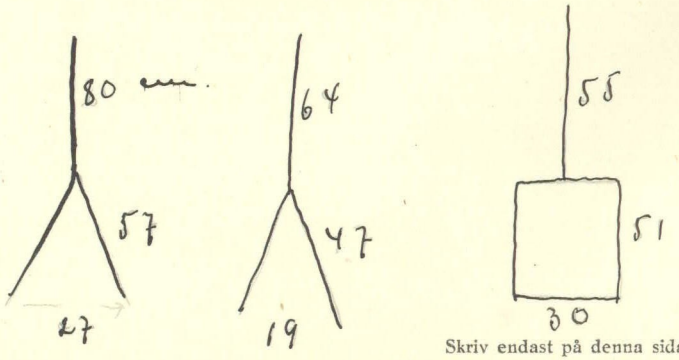
- - - - - - - - - -

"Skäktetjugor" och "dråsaskovel".

Ag: Emil Jonsson, Gastgöljehult, Åseda.

Tjugorna kallas även "bräcka-tjugor". Måtten är utsatta på nedanstående skisser.

Skriv endast på denna sida!

5032

68
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Då man fått en så stor dråsa man tyckte, breddes den ut på loggolvet och med en räfsa räfsade man bort de längsta halmstumparna och "risslingarna" /vipporna/. Sållades sedan för att få bort även kortare halm.

\- - - - -

Såll. Äg. Fridolf Melkersson
Raneskruv, Åseda.

Diam. 68 cm.

Botten av tunntäljda sälgkvistar. Sållet kallas därför även "sälla". Förutom till att sålla säd brukade det användas när man "gnodde" enebär, "enebärssåll". Vid husförhör och andra kalas brukade man lägga upp smörgåsarna i sållet.

Skriv endast på denna sida!

Småland Vimmerby hd Åseda sn år 1936

5032

-69-

Hyds. Johs Nilsson
Bir. Mikki Persson
Född 1851

69
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

På logen fanns det en liten glugg mittemot dörren. Till den väggen skottades dråsan och loggolvet sopades rent. Både glugg och dörrar öppnades, och hade man nu den turen, att vinden låg mot dörren, gick det bra att kasta och få ren säd. Man tog då en kastaskopa /liten träskopa, inget foto/, tog "lite till likes" och kastade mot dörren. Den tyngsta säden flög ju längst bort, dammet och annat lätt stannade vid den som kastade. Ja, dammet fick han på sig.

Samtidigt som mannen stod där och kastade, stod en kvinna vid dörren och "boade" säden. /Att "bo" säa". / Hon tog "lite till likes" i ett "bosåll", rörde kring med handen och plockade bort någon "rissla" /vippa/ som följt med, likaså råttlort och annat skräp. Då blev säden så fin och ren, men fruntimren var inte glaa åt att stå där i draget och frysa. "Risslingarna" sopades i en hög. Dem skulle hästen ha i hackelsen. Lättkornet maldes åt grisen. Han började ju gödas i oktober.

Skriv endast på denna sida!

70

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

"Bosåll". Äg. Fridof Melkersson

Raneskruv, Åseda.

Diam. 58 cm.

Botten av ogarvad kohud. Den släta sidan inåt.

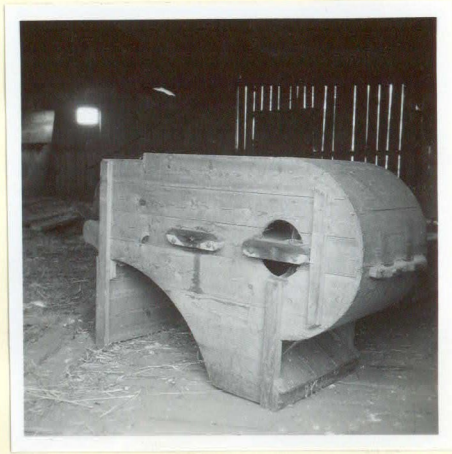
- - - - - - - - - - -

För omkring 70 år sedan började en som kallades "Tröskeverks-Jonsson" i Källflaga att göra tröskverk, vandringar och "varner" /kastmaskiner/. På Mörtleks museum finns det ett av hans tröskverk, och vi har här en "varna", som är ungefär 60 år. /Tröskverket kunde inte fotograferas. Det stod så inklämt och var så klumpigt att man måst vara ett helt byalag för att få fram det. /

71
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

a.

b.

"Varna". Äg. Fridof Melkersson, Raneskruv, Aseda.

Längd 150 cm. Storhjulets diam. 77 cm

Bredd 65 cm. Lillhjulets " 13 "

På storhjulets axel sitter en refflad rulle, 12 cm i diam, som matar ner säden. Inga såll, endast en fläkt. I de bakre handtagen är urfalsat och löper en bräda. Genom att ställa den högre eller lägre får man med mer eller mindre av lättkornet, som ramlar ner under maskinen. Skjuter man t.ex. ner brädan långt, flyger det mesta av lättkornet bort med agnarna.

72
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Man skulle vara färdig med trösken till jul. Varför vet jag inte, men det ansågs rätt skamligt att stå på logen sedan. Men nu tröskade man ju inte alla dagar från det man fått in säden och till jul. För det mesta var det att stå på logen i ottan, "ottetröska", och sedan vara i utearbete på dagen.

Det var ju att ta upp potater, ärja och plöja, plocka kröser, ta hem ved till spingesticker, ris till "kåstar" /kvastar/ och dessutom en hel del annat småplock, som kunde komma för.

Kröser.

Här brukade vi plocka tunntals med kröser. Det blev så "katigt" /bra/ med dem på fällorna. Vi rensade dem inte på den tiden, utan kokte dem som de var. Sedan "skirade" vi dem i en "sälla" /såll/ med tät botten. Då gick bara moset igenom. Allt bråte stannade i sållet, t.o.m. skalet, som satt kring bären. Krösamosen förvarades i "tjimmor" / tinor, såar/ i boden. Den användes i grötmjölken, till potaterna och inte minst till att blanda i vatten och dricka. Det var en läskande dryck på sommaren.

Skriv endast på denna sida!

73
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Bryta löv.

Strax efter Olsmäss, [illegible], skulle man ut och "bryta löv". Det var inget litet arbete precis, för man skulle ha minst 3000 nekar till en "gårafjäring" /1/4 mantal/. Dessutom skulle man ha en 200 - 300 äspelövskärvar till hästen. Det andra var birkelöv.

En högg ner, två band och en fem, [illegible] sex lejda käringar "bröt" kvistarna med en "rispebit". Det var torparkäringar, och de hade ingen egentlig betalning utan fick bare en kaka bröd och lite mjölk, när arbetet var slut. Och så fick de ju mat, medan de arbetade.

Man högg inte ner alla björkar, men de som fick stå kvar, lövades av rätt långt uppåt, och till det hade man en "lövhake". En gammal avhuggen lie, fastsatt på en lång stång.

Skriv endast på denna sida!

5032

74
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

"Rispebit". Äg. Hembygdstugan
i Mörtlek.

Skaftet 29 cm

Kniven 17 "

Denna "rispebit" är smidd. Vanligen gjordes den av en gammal, avhuggen lie.

a.

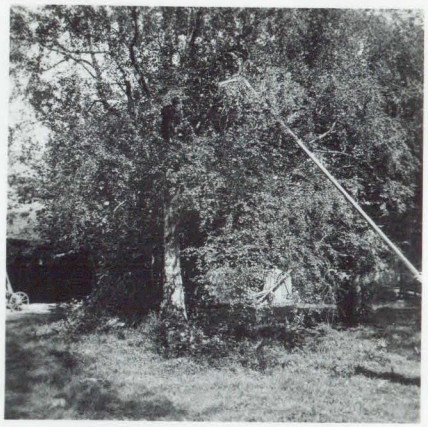
\- - - - - - - -

"Lövhake" Äg. Emil Jonsson,
Gastgöljehult, Åseda.

Stången 430 cm.

Kniven 30 "

Tillverkad av en gammal, avhuggen lie.

b.

Skriv endast på denna sida!

75
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Lövet torkades antingen i hässja eller stack. Det förstnämnda vanligast. Vi hässjningen kvistade man av två rätt stora björkar, som stod på ett avstånd av 7 - 8 alnar från varandra, satte en stång vid var och en av dem. Det var själva hässjestommen. I den byggde man upp hässjan på samma sätt dom en stånggärdsgård. Banden var birkekvistar, stängerna de "riskade" /kvistade/ birkar, som man tagit löv av. Den första stången sattes ungefär en aln från marken. På ömse sidor av den restes, eller kanske hellre, lades nekarna med "blumen" /topparna/ om varandra. Nästa stång lades så, att den just rörde vid det undre lagret. På den lades nekar liksom i förra fallet. Stubbändarna stacks in i de undre kärvarna, och därigenom bands det hela ihop.

Hässjorna gjordes ungefär 10 alnar höga. Där höggs björktopparna av för att det inte skulle vaja för mycket och hässjan gå sönder. Täcktes med granris.

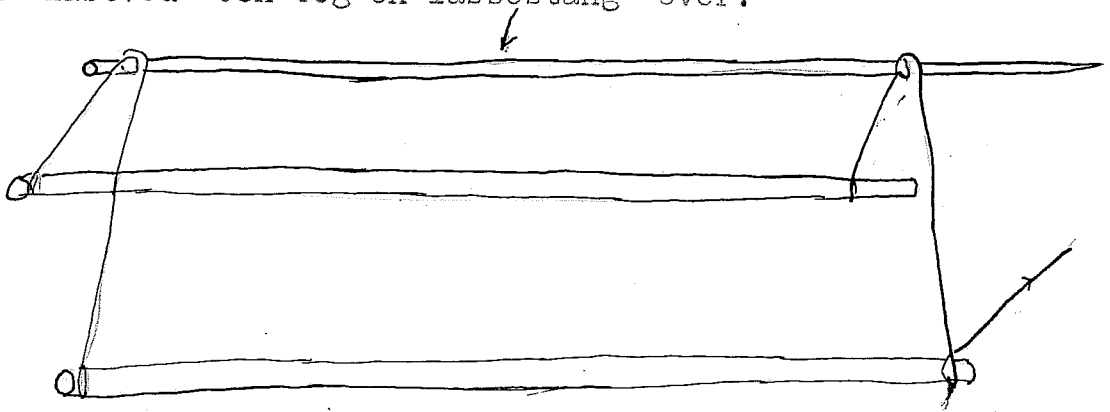
Skriv endast på denna sida!

76
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

När hässjan började bli så hög, att man inte nådde hässja från marken, klättrade en upp på de stångändar, som stack ut på andra sidan björkarna, lade sig på hässjan och ordnade nekarna, som sändes upp.

Ibland "stäckades" lövet, som sagt, och det skedde på samma sätt som med rågen. Men då måste det först ligga ute och torka riktigt, i annat fall blev det "stackabränt".

Lövet kördes hem på vintern. Man lade ett par birkestänger på en drög, lastade nekarna ~~xxxxxxxxxx~~ på samma sätt som "kastved" och tog en "lassestång" över.

Skiss över hur "lassestången" fästes vid birkestängerna.

Skriv endast på denna sida!

77
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Fälle.

På 60 - 70-talet alltså vid den tid då jag började minnas brände alla, bönder som torpare, en fälla vart år. De var av olika storlekar från ett par tunnland upp till tre, fyra.

Fällan kunde läggas var som helst i skogen men alltid på uppländ mark och där det stod tätt med stora träd. Det var ingen bestämd regel, att ena årets fälla skulle ligga bredvid förra årets. Det var tvärtom ganska ovanligt. Man valde som sagt bara ett stycke med stor och bra skog, och där högg man ungefär så mycket man ansåg sig behöva och ibland - så mycket man hinde.

Fällan höggs på eftervintern. Vanligen i slutet av mars och början av april, tills man började med sådden. Ibland kunde man hugga ett tag mellan sådd och slåtter också.

Vid huggningen började man i mitten av fällan och "slog träden efter sig", d.v.s. att man fällde dem inåt undan för

78
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

undan. Ingen såg fanns ju på den tiden, och man fick reda sig bara med stora, hemsmidda yxor. De allra största träden måste huggas från fyra sidor, och det gjorde att de ville falla åt det håll de lutade. För att inte detta skulle bli åt galet håll d.v.s. utåt, tog man vinden till hjälp. Man högg på den sida av fällan varifrån vinden kom.

Då fällan var huggen fick den ligga till i augusti, då den brändes. Genom att alla träden hade storändan utåt mot den ohuggna skogen, bildades här en gata över vilken elden hade svårt att komma.

Fällan brändes en dag just då det skulle till att regna. Män, kvinnor och barn, mist ett tjog, budades upp, och med yxor och träbyttor med vatten gick man ut och bildade en ring kring fällan. Var och en tog sig en torr enebuske, tände den och sprang och satte eld över allt i kanterna. Det behövdes bara, att man stack den brinnande enebusken i en annan, torr,

Skriv endast på denna sida!

79
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

för att den skulle fatta eld. Elden fortsatte inåt mot mitten, där det blev ett väldigt bål. Ute vid kanterna gick man och höll vakt och släkte med färska eneruskor gnistor och eld, som flög över mot skogen. Blev det svår eld, doppades ruskorna i vattenbyttorna. Detta dock endast i ~~xxxxxxx~~ nödfall. Vattnet sparades i det sista. Det skulle nattvakterna ha. Det såg nog många gånger rätt kusligt ut med en sådan jätteeld mitt i skogen, men man var så många att vakta den, så det hände aldrig ? att det blev skogeld.

Man tände fällan så tidigt på dagen som möjligt. Detta för att den skulle hinna brinna ner innan kvällen. Man måste ändå gå ute och vakta den hela natten. De som vaktade hade våta eneruskor och gick och släkte i askan, där det låg och "mörgade" /pyrde/.

Senare blev det lag på att fällan skulle dikas in, innan den brändes. /Det måtte ha blivit en och annan skogeld i alla

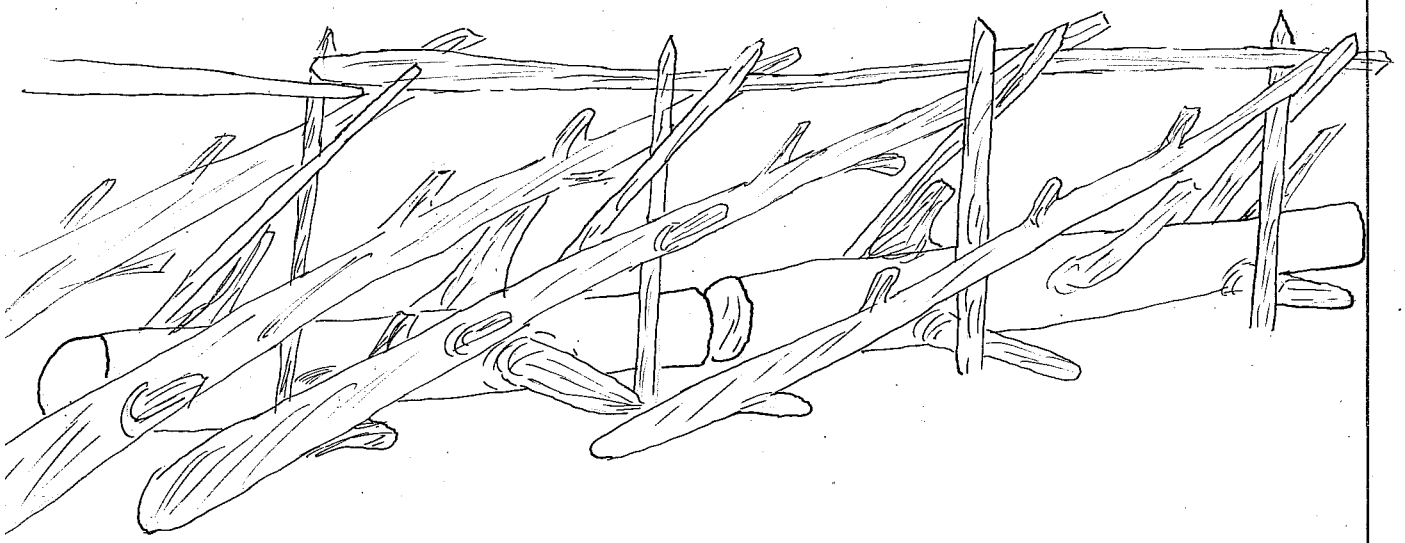
80
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

fall! /. Man tog då bort mossan och lynget, högst en aln brett. Inte mer, för det var arbetsamt att gräva där gland rötter och stenar.

Då elden slocknat, "röddes" fällan. "Trinnet" /stänger/ och anna t smått hävdes i högar utanför. De största stockarna höggs av, rullades ut och lades i ring runt om fällan. De utgjorde stommen till stängslet. På lämliga mellanrum, så där 3 - 4 alnar, saxades stakar två och två, och i den bildade klykan lades lilländan av andra, mindre träd - så långa de var - med storändan på marken. Stängslet blev ju inte tätt men så risigt och "illavuret" att kreaturen just gärna inte gav sig på det.

Av stängslet finnes en skiss på nästa sida.

81
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Stängsel

Skriv endast på denna sida!

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

5032

När all bråtè hade skaffats undan, jämnades askan ut, och fällan var färdig att sås.

Sådden skedde för hand ur en "såsäding" eller "säding", om den vanligen kallades. "Sädingen" liknade ett vanligt såll, men med remtyg så att den kunde bäras. Bottnen var av tunntäljda "sälleslydjor" /sälgspön/.

Bilden finns i Nygrens samling. Finns ej på plats här.

Diam. 47 cm.
Höjd 15 "

"Såsäding". Äg: Oskar Sten, Sjömilan, Åseda.

Skriv endast på denna sida!

83
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Var det någorlunda slät mark, såddes som vanligt, men fanns många och stora stenar, ströddes rågen ut. I det förstnämnda fallet måste man gå och med en buske sopa ner den råg, som lagt sig på stenarna. Rågen myllades ner med en fällekratta. Den hade träpinnar och var gjord av en liten gran, som kvistats av så när som på några grenar i storändan. Då dessa nötts av, borrades hål och träpinnar sattes i. Ibland kunde man ha krattor med både fasta och iborrade pinnar..

Man hade även krattor med järnpinnar, men dessa användes till att mylla ner säd med på åkrarna / de som inte hade häst/ men framför allt på mossarn, där man inte kunde köra med kräk. På fällan var däremot en träkratta bäst. Järnkrattan rev och slet för mycket i rötter. Träkrattan bara myllade.

Skriv endast på denna sida!

5032

84
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Järnkrattan:

Skaftet 150 cm.

Huvudet 28 "

7 pinnar från

11 till 5 cm.

Träkrattan:

Skaftet 140 cm.

Huvudet 22 "

7 pinnar från

10 till 6 cm.

Järn- och träkratta. Ägare: Oskar Sten, Sjömilan, Åseda.

Skriv endast på denna sida!

85
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Fram mor Olovsmäss började rågen bli ~~xxxxx~~ färdig, och då var det att med en skära ta av den. 16 "nekar" /band/ lades ihop till en "röke". Denna torkades på följande sätt:

Man satte ner en stake, 4 - 5 alnar lång och spetsig i övre ändan. Denna skulle "hålla röken till rätta". Runt om den restes 4 nekar med axen upp, och i öppningarna mellan dessa restes åter 4 nekar. Även de sistnämnda lämnade öpningar mellan sig och i dem sattes på samma sätt 4 nekar. Detta blev tillsammans 12 nekar. De återstående 4 nekarna bröts på mitten, man lade dem över knäet och tryckte till, och de sattes på som "hattanekar" / träddes på staken/. De lades i kors. Först en, den andre vreds ett halvt varv och lades med stubben över den förras ax. De båda andra på samma sätt. Därigenom kom endast två nekars ax att bli utsatta för regn, om det kom.

"Rökarna" fick stå ute i 8 dagar, vilket beräknades för deras torkning. Var det nu någorlunda hygglig mark, kunde man

Skriv endast på denna sida!

86
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

köra hem dem med vagn och höhäck, men ofta måste man vänta till snöföre för att få hem dem. Då måste rågen stackas eller "stäckas" ute på fällan.

Man kvistade då av ~~mkx~~ ett rätt stort träd uppåt 8 - 9 alnar, där det höggs av / sedan stacken var färdig/. Runt om trädet gjordes en botten av bråte och ris ca 6 alnar i diam. På denna började man nu bygga stacken så, att alldeles intill trädet lades en ring av nekar med axen inåt. På dessa lades åter en ring av nekar, men så, att dessas ax endast gick fram till de förras band. Och så undan för undan utåt. Härigenom kom alla kärvarna att slutta utåt, vilket var bra för de yttersta, emedan regnvattnet då lättare rann av dem. Inne vid trädstammen ville det likväl bli lågt, men genom att lägga "fylle" = nekar, som lades tvärs över de andra runt om stammen, fick man de yttre nekarna att alltid slutta utåt. De yttersta nekarna "drogs in" ungefär ett par tum för varje varv, och däri-

87
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

genom fick stacken sockertoppsform. Toppen täcktes med granris.

Trädet höggs nu av en bit ovanför stacken. Detta för att inte vinden skulle vaja trädet och stacken slitas sönder. Runt om den sattes ett stängsel.

Dessa stackar kördes som sagt hem på snöföre. Med "drög" och "höhäck". I häcken måste man på botten ha lakan, för rågen "dråsade", och man ville ju inte förlora något av den.

Drögen var gjord av två "skrädda" /tillyxade/ "birke-klumpar" /björkstockar/, som man borrat hål och satt "fjätterträ" i. Som liga gjorde dem utan fjätterträ. De bara borrade hål, satte i "kringleta" xxxxxx /runda/ stakar, som de lade åken på /lastbankar/. Vanligen var medarna i ett stycke, men det fanns även de som ville ha "förställare" på dem. Kanske var de med förställare en smula bättre, fast svagare. I åkena fanns hål för "mallstakar".

På nästa sid. bild av "drög", skiss av "fjätterträ" m.m.

Skriv endast på denna sida!

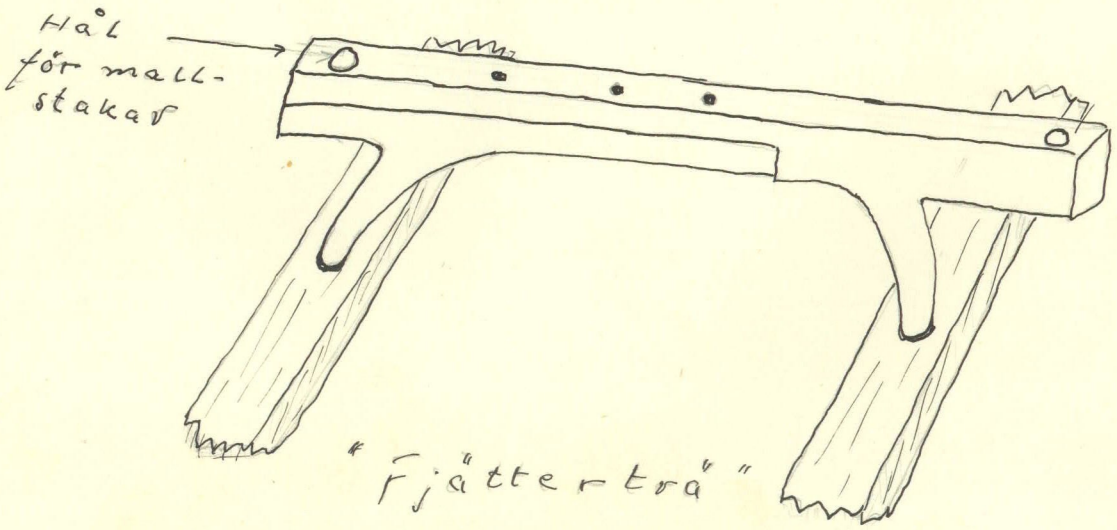
88
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

"Drög". Ägare: Emil Jonsson

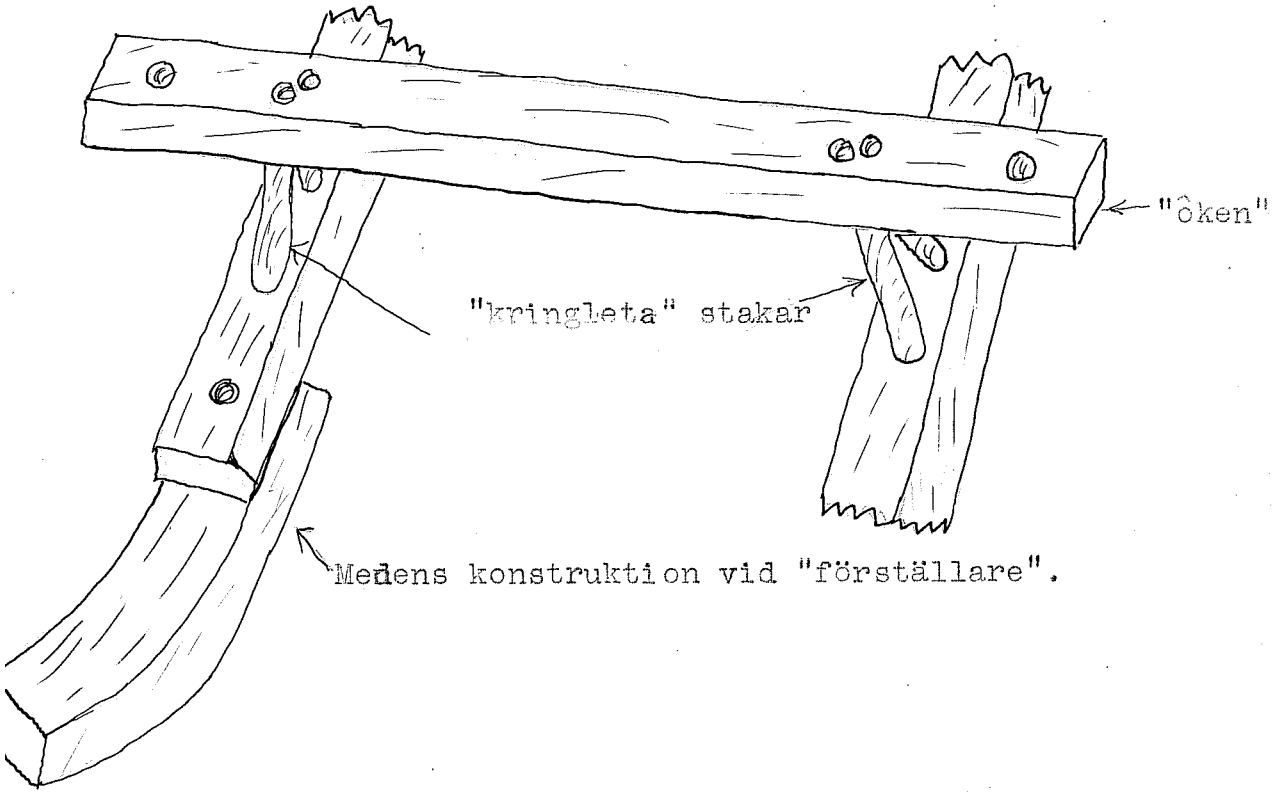
Gastgöljehult, Åseda.

Konstruktionen på denna drög överensstämmer ej med de, som beskrivits på föregående sida. Ökena har fastsatts på annat sätt. Men medarna är lika.

Skriv endast på denna sida!

Medens konstruktion vid "förställare".

Skriv endast på denna sida!

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Efter skörden togs hägnaden kring fällan ner och lades i högar, som på vintern kördes hem till ved, "smetved".

Fällan såddes bara en gång. Under ett par av de kommande åren var där bra med bete, men sedan kom ljungen, krösariset och enen. Så småningom blev där även xxx skog förstås. Tät, fin skog till och med.

Medan det var gräs på fällan, växte där massor med "jordbär" /smultron/, som barnen brukade gå och plocka kannvis av. Ats som jordbärsoppa, som var jordbär och mjölk. "och smakte vådelia gott." En tid efter branden växte det även hallon där. Stora, fina hallon, men de gick snart ut.

Det var nog ett gruvligt slöseri med skog att bränna fälle, men skogen hade inget värde på den tiden. Tvärtom ansågs den bara som ett otyg och ett ogräs, som man helst borde hålla efter. Och sedan hade fällorna den fördelen, att vad där såddes eller sattes, råg som rovor, blev av första klass.

Skriv endast på denna sida!

5032

Rovorna har jag ju redan talat om. Dess make finns inte nu för tiden och lär inte komma heller. Rågen från fällan var mycket katigare /bättre/ än annan råg, och den gagnades alltid till utsäde.

Skriv endast på denna sida!

91
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

92
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

//

Spingestickor.

På hösten då kvällarna började bli långa skulle man ju spinga stickor. Först var det att skaffa sig virke, och man tog då oxarna och en "hamel" och körde till skogen för att leta ut en lämplig tall. Martallar var de bästa, för de har ju inga "knaggar" /svarta kvistar/ och bara en "klynna" i toppen. / har inga grenar, bara kluvna i toppen/. För riktigt länge tillbaka brukade man hugga ut en "klåfta" för att se om tallen var "ving" /vind/, men det gick så illa vid skogen - om man måste prova många och lämna dem - att man mot slutet bara tittade på "knaggarna" / de som fanns!/. Gick de rakt upp, d.v.s. satt den ena knaggen rakt ovanför den andre, så var man säker på att tallen var rak i veden. Sedan skulle de ~~knkx~~ vara lösa i veden och inte "inspända". Det syntes på barken, som då var ljus.

Då trädet fällts, hög man av det i klumpar på så där 10 - 12 fot. De lades på "hameln" och asades hem. Till binsle

Skriv endast på denna sida!

93
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

"Hamel" el. "hammel". Äg. Emil Jonsson,
Gastgöljehult.

Längd 150 cm.
Bredd 84 "
Höjd 34 "
Br. mellan
medarna 71 "

a.

"Hammeln" har blivit använd som "stensugga". Därför har två bräder spikats över medarna.

\- - - - - -

"Hammel" av den typ som nu användes. Samme äg.

Längd 130 cm
Höjd 48 "
Bredd 72 "

b.

Skriv endast på denna sida!

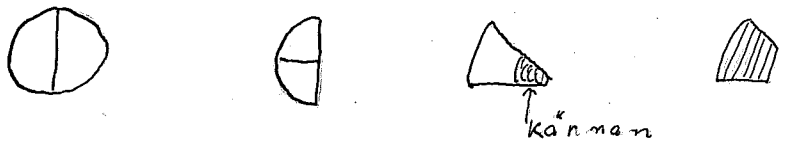
94
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

hade man en kätting, som satt i en ring i ôket på hameln / en ring i kälkens lastbank/. Kättingen togs två varv om lasset och låstes genom att man stack en länk i den andra. I den förstnämnda länken sattes en annan och i den en trästicka. Genom att man gjorde så, blev inte påfrestningen på trästickan så stor.

På vedbacken höggs stockarna upp i klumpar på så där 5 kvarter. Ena ändan av klumpen blev sned, den andra rak. Och man högg från två sidor. /Se skiss/.

Klumparna spräcktes med en "vigg" /kil/ gjord av rönne eller birke. Sedan spjälkades de sönder vidare med yxan i 1½ - 2 tum ~~kr~~ tjocka bräder. Kärnan togs bort, för den gick inte att spinga.

Skiss över hur klumpen klövs.

Skriv endast på denna sida!

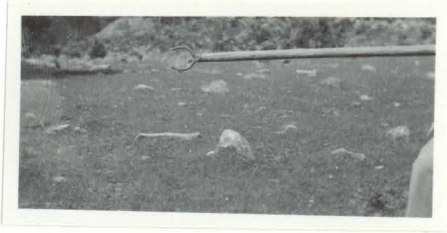
LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV

Spingades med kniv. Ena ändan av "spingekaveln" klämdes fast under vänstra armen, med kniven gjordes en liten början, och stickan revs loss med handen. Stickorna bands i buntar, stora just så att man nådde om dem med båda händerna. Till band tog man en tunn och mjuk spingesticka. Torkades på "gällar" i taket, och då de var torra, staplades de upp i boden.

Var det mycket tunna och fina stickor, blev det nästan ingen "skare" / glöd, kol/ på dem då de brann. Men hade man tjocka och dumma stickor, måste den som lyste om kvällarna ha ett vattenämbar bredvid sig att "skara" dem i. Skarningen tillgick så, att man strök av kolen = skaren med en ej antänd sticka. Skaren fick falla i vattenbyttan.

Lyste man för hantverkare, skomakare och skräddare t.ex. fick man ha två stickor, eljest bara en.

FOLKLIVSARKIVET
LUND

M5032
S. C 3